

Razvoj latinice u Hrvata

Vitić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:473667>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Ivana Vitić

Razvoj latinice u Hrvata

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2011.

Sažetak

Tema ovog rada bit će važne jezične promjene koje su pomogle formiranju latinične grafije kojom se služimo danas. Latinica je najstarije pismo na prostorima na kojima danas žive Hrvati. Njome se bilježio latinski jezik. Hrvatski jezik bilježi se njome sustavnije tek od 14. st., a prije toga samo sporadično. Na krajevima latinskih knjiga svećenici su, pripremajući se za propovijed ili za kakvu drugu službu, kadšto bilježili i hrvatske riječi – to su tzv. glose. Postupak kojim smo stigli do današnjeg izgleda hrvatske latinice bio je dugotrajan i složen, pa su se neki glasovi (č, ć, š, ž) pisali i na dvadesetak načina, najčešće dvoznacima. Na latinično pismo u primorskim krajevima utjecali su talijanski, a u sjevernim krajevima mađarski uzori.

Latinica je imala veliku prednost pred glagoljicom u tome što su se njome bilježili i latinski i hrvatski, a naravno još više u tome što su iza nje stali oni koji su imali stvarnu moć u Europi.

Ovaj rad obuhvatio je i najvažnije reformatore latinične grafije, točnije prijedloge reformi Šime Budinića, Rafaela Levakovića, Rajmunda Đamanjića, Pavla Rittera Vitezovića, Ljudevita Gaja i drugih. Na kraju rad donosi popis hrvatskih pravopisa kroz povijest, od početaka do naših dana.

Hrvatska abeceda temelji se na latiničnome pismu i dobila je ime prema prva četiri slova toga pisma (a, be, ce, de). Od 30 slova u hrvatskome jeziku 27 ih se piše pomoću jednoga znaka (*jednoslovi*), a 3 pomoću dva znaka (*dvoslovi* - dže, elj i enj).

Ključne riječi: latinična grafija, reformatori, Budinić, Vitezović, Gaj, abeceda

2. Uvod

Ovim radom nastojat će se objediniti sve one važne jezične promjene od početaka pismenosti do razdoblja kada je jezik potpuno standardiziran. Razumljivo je da se jezik uvelike promjenio od samih svojih početaka. Proces jezične standardizacije nije bio nimalo jednostavan i brz. Trebala su proći stoljeća kako bi jezični izraz dobio svoj završni oblik kojim se danas služimo.

Hrvatska jezična povijest poznaje nekoliko raznovrsnih pisanih idioma, to su hrvatsko-crkvenoslavenski jezik, više pokrajinskih jezika, dva konkurentna pismena jezika u procesu standardizacije, te općehrvatski novoštokavski standardni jezik.

Sveukupna hrvatska jezična povijest može se ispravno shvatiti samo ako tu povijest prikažemo kao niz razdoblja, od Bašćanske ploče do naše suvremenosti, a za svako razdoblje ustanovimo koje je probleme naslijedilo i koje je samo postavilo na *dnevni red*, što je riješilo i što je ostavilo u naslijeđe sljedećem razdoblju.

3. Predstandardno razdoblje

3. 1. Pismenost i književnost srednjovjekovlja

3. 1. 1. Razdoblje prije pojave latiničnog pisma

Predstandardno razdoblje prvo je i najduže, a obuhvaća jezik od 9./10. st. do 15. st. Brozović ga je podijelio prema uporabi pisma na tri faze; u prvoj fazi prevlast ima glagoljica, u drugoj uz glagoljicu supostoji ćirilica zapadnoga tipa, dok im se u trećoj fazi pridružuje i latinica.

Prva faza prvoga razdoblja traje do polovice 12. st. Na samome početku pismenosti prevlast ima latinski jezik kojim su se služili hrvatski svjetovni i crkveni velikodostojnici.

Pismenost u Hrvata povezana je s velikom ćirilometodskom misijom. Ćiril i Metod pokrstili su Slavene i načinili obredne knjige. Nakon Metodove smrti njegovi učenici nastavljaju širiti vjeru na crkvenoslavenskom jeziku u južnoslavenskim zemljama. Tim su jezikom bile napisane liturgijske knjige i izrađeno pismo – *glagoljica*. Prodorom narodnog jezika u crkvenoslavenski stvorena je *hrvatska redakcija crkvenoslavenskog jezika*.

Na postojanju vrijednih rukopisnih djela možemo zahvaliti svećenicima glagoljašima (obrazovanom i ekonomski jakom sloju ljudi) i njihovu radu u samostanskim pisarnicama.

U prvoj fazi čakavsko–crkvenoslavenski jezik jedini je hrvatski pismeni jezik, a glagoljica jedino pismo, dok se latinica piše samo uz latinski jezik.

Druga faza prvoga razdoblja započinje sredinom 12. st. kada Hrvati upoznaju ćirilicu koja je stigla iz Srbije. Ona se proširila u današnjoj srednjoj i južnoj Dalmaciji s dubrovačkim područjem, u današnjoj zapadnoj Hercegovini, Bosni i Slavoniji.

Druga faza početnog perioda u znaku je dvojstva u pisanim tekstovima, čakavsko–crkvenoslavenski hibrid i štokavsko–crkvenoslavenski, a u pismu ćirilica i glagoljica.

3. 1. 2. Pojava latinice

Loretana Farkaš u knjizi *Od slavoslovnosti slavonske*¹ govori o trima razdobljima kojima paleografi omeđuju razvoj latinice:

1. rimsko razdoblje - traje od 6. do 5. stoljeća prije Krista
2. srednjovjekovno razdoblje - traje od 7. do 8. st.
3. moderno razdoblje – traje od 15. st.

Farkaš također navodi kako se povijest primjene latiničke grafije u Hrvata dijeli na dva glavna razdoblja:

1. *srednjovjekovno razdoblje*
2. *novovjekovno razdoblje*
 - a. *dopreporodna (nenormirana) latinica*
 - b. *poslijepreporodna (normirana) latinica*

Treća faza prvoga razdoblja u znaku je pojave latinice u 14. st. Ranije nema zabilježenih hrvatskih tekstova pisanih latinicom, ali ima u latinskim tekstovima latinicom zapisanih hrvatskih vlastitih imena (osobnih, zemljopisnih) ili citata. Od sredine 14. st., točnije od *Reda i zakona sestara dominikanki* (1345.) i *Šibenske molitve*, hrvatski se tekstovi počinju pisati i latinicom.

Latinica je uspjela prodrijeti na područja na kojima su se već upotrebljavale glagoljica i ćirilica i potisnuti ih. Brozović smatra kako pojavu latinice treba vezati uz jezik. Naime, u početnom razdoblju hrvatska su se osobna i mjesna imena već bilježila latinicom u latinskim ispravama.

Ostala se pisma povlače pred latinicom; glagoljica se povukla među samostanske zidove, na područja Senjske i Krčke biskupije gdje su crkvene vlasti dopuštale služenje mise na crkvenoslavenskom jeziku i tu se upotrebljavala za knjige nabožnog karaktera. Povlači se i ćirilica s obale u unutrašnjost, a prevlast dobiva latinica.

¹ Farkaš, Loretana, *Od Slovoslovnosti slavonske*, Filozofski fakultet u Osijeku, 2010., str. 7.

3. 1. 3. Prevlast latinice nad ostalim dvama pismima

Do kraja treće faze, do potkraj 15. st., latinica je osvojila određene pozicije na području gdje je prevlast imala ćirilica, te je uspjela ostvariti s ćirilicom koegzistenciju na njezinu terenu, steći prevlast tamo gdje su oba stara pisma bila slaba (kajkavski krajevi) i potisnuti glagoljicu u širem kvarnerskom krugu.

Brozović postavlja pitanje zašto je zapravo latinica eliminirala ostala dva hrvatska pisma, glagoljicu i zapadnu ćirilicu? On smatra netočnima tvrdnje da su tešku i nečitku glagoljicu pobijedile unutarnje kvalitete latinice, ili da u sferi rimske crkve nije bilo uz latinicu mjesta za druga pisma.

Brozović zaključuje kako bi ćirilica istisnula glagoljicu i pisali bismo njome da je stigla ranije, u 10., a ne u 12. st. kad je već bilo prekasno za takav razvoj. Latinica je pobijedila zato jer se u hrvatskim zemljama već upotrebljavala za latinski jezik za koji glagoljica i ćirilica nisu dolazile u obzir.

Radi toga je došlo do situacije u kojoj koegzistiraju tri pisma, no jedno se mora učiti kako bi se pisalo latinski, a hrvatski se može pisati svim trima pismima. Tada je došlo do povlačenja glagoljice, poslije i ćirilice, jer ionako nijedno pismo nije više imalo izgleda postati jedinim hrvatskim pismom.

3. 2. Jezični izraz u šesnaestom stoljeću

Drugo razdoblje koje Brozović imenuje jest *jezični izraz u 16. st.* Stvorena su dva kompleksa: *sjeverozapadni* (kajkavsko-sjevernočakavski) i *jugoistočni* (štokavsko-južnočakavski, samo je zadarsko područje sudjelovalo u oba kompleksa). Na jugoistočnom se kompleksu rješavaju najkrupnija pitanja:

- izbor narječja (čakavskog ili štokavskog za temelj pisanom jeziku)
- izbor pisma (latinica ili zapadna ćirilica)

Nijedan od ta dva izbora nije izvršen u 16. st., u oba je pitanja vladala ravnoteža.

Pitanje pisma bilo je još uvijek otvoreno; na početku 17. st. dvojica od trojice bosanskih pisaca tiskala su svoja djela ćirilicom (Divković i Matijević), a samo jedan latinicom (Bandulavić). U samom Primorju jasna je tendencija u korist latinice.

Na sjeverozapadnom kompleksu javila su se dva suprotna vjerska pokreta: *reformacija* (protestantizam) i *protureformacija* (Katolička obnova). Reformacija se u jezičnom izboru nadovezuje na hrvatskoglagoljašku tradiciju, što pokazuje i izbor glagoljice za tiskanje *Prvog i Drugog dela novog testamenta* (1563.).

U međusobnoj komunikaciji nije bilo problema s pismom; glagoljica je u češćoj uporabi još samo na sjevernočakavskom području. Na južnočakavskom i štokavskom terenu učvrstila se latinica, te je sve više jačala.

Pomogle su i tadašnje veze s mađarskom literaturom gdje je latinica već imala dugu tradiciju. Na sjeveru Hrvatske zatvorio se prostorni krug kajkavske književnosti s latinicom kao jedinim pismom i s jezikom jake interferencije narječja.

Od triju pisama latinica je u punom usponu i preuzima vodstvo, glagoljica je živa na čakavskom sjeveru i vezana je najvećim dijelom za jezik crkvenih knjiga i nabožnog štiva. U drugom razdoblju prestaje biti konkurent dvjema grafijama.

Latinica je Hrvatima dolazila s dviju strana: iz latinskih i talijanskih izvora (preuzimali su je u primorskim područjima), te iz latinskih i mađarskih izvora (u kopnenim područjima). To je osnovni razlog radi kojeg je latinična grafija za hrvatski književni jezik neujednačena.

Prevlasti jednog između tih dvaju načina pisanja nema, većina se fonema piše jednako u objema sredinama, no to neće dovesti do zajedničkog rješenja za palatalne foneme koji su predstavljali pravi problem i na sjeveru i na jugu.

3. 3. Početak reformi latiničnog pisma

U ovom je razdoblju konačno završen izbor pisma, latinica djeluje kao povezujući medij od Dalmacije do Slavonije. Procesi jezičnog ujednačavanja pospješili su procese grafijskoga ujednačavanja – u 17. st. intenzivirano je nastojanje hrvatskih latiničara da se grafija uredi tako da istom znaku odgovara uvijek isti fonem, tj. da taj znak bude jednoslov. Pristupi monografskom idealu hrvatske latinice nisu bili laki.

Brozović smatra kako se prvi pokušaj pojednostavljenja i sistematizacije hrvatske latinične grafije može pripisati **Šimi Budiniću** koji je u *Summi nauka krstjanskoga* (1583.) upotrijebio dijakritičke znakove c, c, 3 za glasove c, č i ž prema češkoj grafiji. Točnije, smatralo se da je za tu inovaciju Budinić dobio poticaje iz češkog husitskog pravopisa koji je mogao naučiti od čeških svećenika boraveći na Tridentskom koncilu.

Novija su istraživanja otklonila takve tvrdnje. Nije bilo dokazano je li on uopće bio nazočan na koncilu, a nelogična je i tvrdnja kako je Budinić, inače rimokatolički kanonik, prihvatio grafijsku reformu Jana Husa koji je proglašen heretikom Katoličke crkve.

Farkaš² smatra da su dijakritički znakovi poznati i ranije (u Šibenskoj molitvi, u djelima Petra Hektorovića i Marka Marulića), ukoliko dijakritičkim znakovima shvatimo svaki nadredni i podredni dodatak grafemu koji mu omogućuje novu vrijednost.

Važan događaj bio je i osnivanje Kongregacije za širenje vjere (1622.). I ranije su postojala nastojanja za sređivanje hrvatskih jezičnih i grafijskih pitanja, samo su se ona u ovom razdoblju intenzificirala. Pitanje pisma nametnulo se kao jedno od najvažnijih. Za uporabu latinice osobito su se zalagali hrvatski svećenici s prebivalištem u Rimu, Franjo Glavinčić i Rafael Levaković.

Rafael Levaković rabi dijakritičke znakove i u latinici i glagoljici, ali ne nailazi na širi odjek jer je provodio jaku rusifikaciju crkvenih tekstove što je odudaralo od općeg tijeka hrvatskog književnog jezika. Levaković je dodavao dijakritičke znakove glagoljskim i ćirilskim grafemima, kojima je dodao i latinički ekvivalent.

² Farkaš, Loretana, *Od Slovoslovnosti slavonske*, Filozofski fakultet u Osijeku, 2010., str. 12.

1. /č/ za c
2. /ć/ za ć
3. /l/ za l
4. /n/ za n
5. /š/ za ß
6. /ž/ za z

Tablica 1. Levakovićeve grafijski prijedlozi

Bartol Kašić također progovara o hrvatskoj latiničnoj grafiji i to u uvodu prve hrvatske gramatike *Institutionem linguae illyricae libri duo* (1604.). Farkaš³ navodi Kašićev pokušaj izgradnje grafijskog sustava na monografemskom principu: *grafijski je sustav lišio dviju dvoznačnosti: u/u/, v/v/, dok je dvoznačnost ch/k/ć, ukinuo uvodeći grafijsko razlikovanje k/k i cch/ć/.*

Rajmundo Đamanjić u predgovoru gramatike *Nauk za pisati dobro latinskijema slovima riječi jezika slovinskoga* (1639.) iznosi prijedloge za pojednostavljenje latinične grafije; želi pisanje dvaju ili više grafema za jedan fonem svesti na najmanju moguću mjeru.

1. /c/ za z
2. /č/ za c
3. /ć/ za ch
4. /dz/ za
5. /g/ za gh
6. /j/ za y
7. /l/ za gl
8. /n/ za gn
9. /š/ za c
10. /z/ za

Tablica 2. Đamanjićeve grafijski prijedlozi

³ Farkaš, Loretana, *Od Slovoslovnosti slavonske*, str. 13. Filozofski fakultet u Osijeku, 2010.

3. 4. Značajne Vitezovićeve reforme

U ovom razdoblju neriješena su ortografska pitanja u okviru latinice. U kajkavskoj se Hrvatskoj javljaju prvi znakovi sređivanja grafije.

Pavao Ritter Vitezović shvatio je da je političko jedinstvo usko povezano s jezičnim. Unosio je jezične osobine različitih dijalekata (čakavskog, kajkavskog i štokavskog), imajući na umu unošenje što manje posuđenica iz latinskog, njemačkog i mađarskog koje potiskuju i guše hrvatske riječi. Konceptija njegove grafijske reforme počiva na spoznaji da svaki fonem treba imati samo jedno slovo, i to uvijek isto. Takva je konceptija već bila isticana dotada, ali nikada nije dokraja provedena.

Vitezović se vraća izvoru - glagoljici. Shvativši bit glagoljice počinje odbacivati dvoslove i troslove, a u djelu *Plorantis Croatiae saecula duo* (1703). upozorava na čvrst monografski sustav što ga je za *voces Croaticas* iznio u (nažalost) izgubljenom radu *Orthographia Illyricana*. Provedeno je pravilo fonem za jedan grafem. Jedina je iznimka vokalno *r* koje označuje s *yr*, dakle sa dva znaka. Takvim znakovljem piše veliki latinsko-hrvatski rječnik *Lexicon latino-illyricum*.

c za č (umjesto tadašnjih cs i ts)
c za ć (mj. ch i tj)
c + i, e, a, o, u = c
l za l (mj. lj, ly, gl)
n za n (mj. nj, ny, gn)
z za ž (mj. sh i x)

Tablica 3. Vitezovićev monografski sustav

Po svom je monografskom sustavu Vitezović preteča Ljudevita Gaju i iliraca koji su usvojili iste principe i uspjeli ih ostvariti. Dotad su se grafijske reforme na sjeveru i jugu Hrvatske vodile odvojeno. Vitezović predlaže ista rješenja za obje sredine. Zato je jedan od najvažnijih figura povijesti hrvatskog jezika na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće.

Od samog početka svaki pokušaj uvođenja latinice za hrvatske tekstove nailazio je na prepreke: kako grafiju, izraslu na fonološkom sustavu jednoga romanskoga jezika (latinskoga) prilagoditi sustavu jednoga slavenskoga jezika.

4. Standardno razdoblje

4. 1. Druga polovica 18. st. i dio 19. st.

Procesi koji su započeli u drugoj fazi trećega razdoblja nastavljaju se i intenzificiraju u četvrtom, standardnom razdoblju, te se pokazuju sve konkretniji uspjesi. Pokreću se organizirane akcije za jezičnu i grafijsku normativnu suradnju na liniji Dubrovnik – Slavonija, ili Dubrovnik - ostala Dalmacija, stvaraju se komisije, izrađuju terminologije, donose se i provode zaključci, izdaju se priručnici, pravopisi i gramatike, te se donose propisi.

Na sjeverozapadnom je kompleksu kajkavski pismeni jezik bio u procesu standardizacije. Grafija mu je bila poprilično sređena, kao i gramatičke norme.

U kvarnerskom je krugu vladala stagnacija, latiničke sjeverno-čakavske pismenosti gotovo da više i nema, a glagoljska se povukla iz javnoga života u urede i crkvene zidove. Posvuda se osjeća intenzivniji novoštokavski jezični utjecaj.

Na jugoistočnom kompleksu novoštokavski je pismeni jezik u procesu standardizacije, ali bez jedinstvene grafije. Poprilično su sređene dalmatinska i slavonska latinička grafija, slične su, tako da se praktički razlikuju samo u bilježenju fonema (š). Dubrovnik odstupa, ali se u početku 19. st. dalmatinska grafija i tamo proširila. Nesređena je situacija u Bosni.

Na početku 19. st. postojali su uvjeti za normalizaciju hrvatskog novoštokavskog jezika. Gramatička, leksička, glasovna i frazeološka ujednačenost unapredovale su, u praksi se razvija uporabna norma, iako još nema kodifikacije. Četvrto je razdoblje epoha gramatika, a rječnici imaju kodificiranu vrijednost.

Slabe točke su ortografijska neujednačenost, neodlučnost prema nekim razvojnim procesima koji su se dovršavali u pojedinim hrvatskim novoštokavskim govorima, te kolebanje između dviju nijansi hrvatske novoštokavštine. Sredina 18. st. značila je veliku i možda najvažniju prijelomnu točku hrvatske jezične povijesti.

4. 2. Od preporoda do potkraj 19. st.

U ovom se razdoblju napušta kajkavski pisani jezik, a time se napušta općehrvatska jezična integracija u novoštokavskome tipu, odlučno se unificira grafija koja se ubrzo ustalila, iako je bilo kolebanja (najduže s jatom). Pojavljuju se pravopisni problemi.

Riješena su posljednja dva pitanja: izbor morfonološkoga i fonološkoga pravopisa u korist fonološkoga, te izbor između starije deklinacije i novoštokavske u korist novoštokavske. Jak je utjecaj Karadžićeva ugleda: u Hrvatskoj je stvorena i škola hrvatskih vukovaca (Daničić, Budmani, Broz, Iveković, Maretić) koja je svoju djelatnost protekla i u 20.st. (Maretić, Boranić).

Preporod je ujedinio sve Hrvate u jednoj jedinstvenoj književnosti, jednom književnom životu i pružio je svim Hrvatima jedan jezični standard. Nacionalnom je jeziku osigurao i znatno šire i svestranije društvene funkcije i dao mu novu jedinstvenu grafiju.

Golema je uloga što ju je tridesetih godina i četrdesetih godina 19. stoljeća odigrao ilirski pokret koji je veliku pažnju posvećivao jeziku.

4. 2. 1. *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*

Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa Ljudevita Gaja objavljena je 1830. i zapravo je prvi ozbiljniji istup budućeg vođe pokreta. Ilirci traže i dobivaju odobrenje za izdavanje političkih *Novina horvatzkih* (1834.) kojima dodaju kulturni podlistak *Daniczu*.

Većina jezičnih problema kojima su se bavili jest rješavanje grafijskih problema, teškoća u pisanju palatalnih fonema (pored vokalnog *r*). Još su postojala barem dva grafijska uzusa: jedan kajkavski i drugi štokavski. Osnovna je razlika tada bila u tome što je štokavka grafija (ranije čakavska i kajkavska) imala neke dijakritičke znakove, a kajkavska nije, unatoč nastojanjima Pavla Rittera Vitezovića.

Budući da se prema shvaćanju građanske ideologije, kojoj pripadaju i ilirci, jezik poistovjećuje s narodom, borba za jedinstvenu grafiju vlastitoga jezika bila je samo izvanjski oblik borbe za narodno jedinstvo svih Ilira, odnosno, kako oni rekoše *južnih Slavjanah*.

U *Kratkoj osnovi* uvodi češki način pisanja, odlučuje se za dijakritička rješenja i predlaže za nepčane konsonante jednoslove tildu ~ iznad slova *c, d, g, l, n, s, z* (npr. *Ě*). Dakako, nema znaka za fonem *ć*, ali ga nije trebalo ni biti jer Gaj u *Kratkoj osnovi* prilagođava grafiju kajkavskom sustavu (a ne štokavskom). Poticaj je dobio iz domaćeg izvora, Pavla Vitezovića, jer on je baš tildu, a ne kvačicu, predlagao u nesačuvanoj raspravi *De orthographia illyricana*. Poboljšao je Vitezovićev prijedlog tako što je tildu uzeo kao znak za palatalnost.

Začudo, odjeka nije bilo. Njegovom je grafijom napisana samo njegova *Kratka osnova* i ništa više. Lomiti odjednom stoljetne navike nije se moglo i zato 1835. nudi novo rješenje u *Pravopiszu*.

Gaj u članku pisanom starim nedijakritičkim slovima predlaže naoko umjerenije rješenje: prihvaća poljsko *ć*, kod grafema *č, š, ž* mijenja tildu u kvačicu, a umjesto ranijih jednoslova *d, g, l, n*, odlučuje se za *dj, gj, lj, nj* (sa zarezom na *j* umjesto točke). To se održalo kratko, samo dvije godine, nakon toga se pojavljuje *j* s točkom.

Farkaš⁴ smatra pretencioznima tvrdnje kako je hrvatski preporod uveo današnju hrvatsku latiničku grafiju, budući da je Gaju pošlo za rukom uvesti samo tri grafema kojima se služimo i danas, a to su *č, ž* i *š*.

⁴ Farkaš, Loretana, *Od Slovoslovnosti slavonske*, str. 20. Filozofski fakultet u Osijeku, 2010.

4. 2. 2. Otpor Gajevim grafijskim rješenjima

Prvi je otpor Gaju dolazio od nekolicine kajkavaca na čelu s Ignacom Kristijanovićem, dok je drugi u Zadru predstavljao Ante Kuzmanić. Prva je grupa bila protiv toga da se kajkavci odreknu svoga pismenoga jezika i prihvate štokavski, dok se zadarski krug suprotstavljao ijekavskoj orijentaciji iliraca i Gajevoj reformi grafije.

Ilirci su ipak uspjeli uvjeriti kajkavce da čuvajući stare množinske oblike, ne prekidaju potpuno s tradicijom kajkavskoga pismenog jezika, a ono što je novo, tj. *pravopisanje*, novo je za sve Hrvate. Tom bi se novom grafijom trebali svi pisci Trojedne kraljevine približiti ostalim Slavenima, što se u doba romantizma činilo neizbježno. Ostavši sam, naposljetku je Kristijanović prihvatio Gajevu reformu grafije.

Drugi je otpor bio jači i neugodniji, jer je dolazio od onih koji su se smatrali nastavljačima štokavskog pismenog jezika. To je dalmatinski krug koji se okupio u Zadru oko časopisa *Zora dalmatinska* što ga je pokrenuo i vodio Ante Kuzmanić. On je smatrao da je previše Gajeve samovolje i da Dalmacija nije tretirana kao ravnopravan partner. Sporna su bila dva rješenja: Gajeva grafijska rješenja i ilirska orijentacija prema (i)jekavici.

Kuzmanić je tvrdio kako je nerealno težiti ujedinjenju svih južnih Slavena u jedan književni jezik i predlagao je da se to učini za sve Hrvate i da je to najlakše na osnovi štokavske ikavice, jer ona je književna tradicija najvećeg dijela Hrvata. Također, tvrdio je da je dalmatinsko-slavonska grafija najrasprostranjenija hrvatska grafija. Budući da se Dalmacija nikako ne može odreći svoga tipa književnog jezika, kompromis je moguć samo u pogledu grafije. Stoga predlaže da Zagreb prihvati ikavicu, pa će Dalmacija prihvatiti Gajevu reformu grafije.

Gaj nije želio odustati od svojih kvačica, niti od *ě* koji je bio pravi kamen smutnje. Osim toga književnu su baštinu Dubrovnika ilirci smatrali prebogatom da ju ne bi prihvatili kao i njezin jezik. Zadarski se krug bojao da se preko Gajeva *slovoedja* ne uvede u Dalmaciju drugačije *naričje* jer je dubrovačko *ie* umjesto *ě* počelo polako prodirati.

Kuzmaniću je smetao i odviše knjiški karakter dubrovačko-zagrebačkog rječnika i frazeologije, što je u dobroj mjeri odudaralo od projekta njegovanja narodnoga jezika za što se zalagala *Zora dalmatinska*.

1844. u Zadru je izašao prvi broj *Zore dalmatinske*, a te se godine u Splitu pojavila knjiga tiskana Gajevom grafijom. Pet godina nakon objavljivanja i Kuzmanićev časopis je počeo objavljivati članke pisane grafijom zagrebačkoga kruga. Gajevu su grafiju prihvatili i Slovenci (u mnogim licejima i bogoslovnim učilištima u Ljubljani, Celovcu i Gorici) koji i danas svoju latinicu zovu gajicom.

Oko 1850. počinje naoko mirnija faza u izgradnji hrvatskoga jezičnoga standarda. Prvo, kajkavski je književni jezik, u koji su bila inkorporirana nastojanja ozaljskoga književnojezičnoga kruga, prestao biti standardnim jezikom manjinskoga kajkavskoga dijela sjeverne Hrvatske. Njegovu je ulogu preuzimala na tom području jekavka štokavica.

Potpisana je o tome izjava koja je kasnije nazvana dogovorom. Međutim, nijedna filološka škola u Hrvatskoj nije prihvatila takav dogovor. Jer i zagrebačka, i zadarska i riječka škola imale su jasnu viziju - na tradiciji pisane riječi učvrstiti hrvatski jezični standard.

U protuzagrebačkom djelovanju Kuzmanića je podržavao Vuk Karadžić smatrajući *da je bolje, pravilnije i pametnije pisati npr. dite, lipo, lin, grih nego li dēte (ili djete), lēpo (ili ljepo), lēn (ili ljen), grēh (ili grjeh)*”

Računica je bila sasvim jasna: ako većina Hrvata, nasuprot zagrebačkoj tronarječnoj koncepciji književnoga jezika, prihvati načelo da književni jezik treba izgrađivati na samo jednom dijalektu, onda slijedi jednadžba: jedan narod = jedan jezik.

U skladu s tradicijom Gaj-Babukić-Mažuranić branio je Adolfo Veber Tkalčević, poglavito na početku svoga jezikoslovnog rada znak *ě* za refleks *jata*, odnosno pisanje *ěr* za vokalno *r*. Ali u *Slovnici hèrvatskoj* (1873). više ne spominje mogućnost ikavskog ili ekavskog izgovora (kao Babukić) nego samo jekavskoga, tj. onoga koji je kao književni usvojen u školama.

Među pobornicima zagrebačke škole bio je i Bogoslav Šulek. On piše *ie* (u dugim slogovima) i *je* (u kratkim) umjesto *ě*.

Budući da je štokavska (i)jekavica, nadvladavši ikavicu, postala jedini pismeni jezik Hrvata, slavistički školovan Vatroslav Jagić nastoji što više proniknuti u taj sustav. Objavivši raspravu *Naš pravopis* u časopisu *Književnik* (1864.—1866.) iznosi tezu da nije moguće povući oštru granicu između “*etimologičkog i eufoničkog*” pravopisa.

Fonem *ć* piše grafemom *ć*, a ne *tj*, rogato *ě* neka se zamijeni stvarnom sekvencijom *ie* odnosno *je* (kako je predlagao i Šulek); fonem *r* neka se piše kao *r* u vokalnoj službi (a ne *èr*) treba napustiti morfem *-ah*.

Za razliku od zagrebačke škole koja je zagovarala etimološki (morfonološki) pravopis škola je hrvatskih vukovaca na čelu s Tomom Maretićem smatrala da je bolje provesti tzv. fonetski (fonološki) pravopis. Veliki mu je oslonac bio Đuro Daničić koji je kao filolog Karadžićeve orijentacije bio pozvan u Zagreb da u novoosnovanoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti organizira i započne rad na Rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika. Umjesto tadašnjih dijagrama *dj*, *gj*, *lj*, *nj* uveo je znakove *đ*, *ǵ*, *ǐ*, *ń*. To je zapravo prijenos Karadžićeva principa iz ćirilice u latinicu (jer se u ćirilici razlikuje *đ* od *дж*, *ц* od *дж*, *љ* od *лј* *љ* od *њ*) i ujedno prvo snažnije ugledanje hrvatske latiničke grafije na reformiranu srpsku ćirilicu. Treći urednik Akademijina rječnika, Pero Budmani, uvodi grafem *3 /dz/*. Daničićeva i Budmanijeva reforma nije u potpunosti usvojena, od Daničićevih prijedloga usvojen je samo grafem *đ* jer ga je prihvatio Ivan Broz koji je na fonološkim načelima izradio *Hrvatski pravopis* (1892.) koji je postao obavezan u školstvu.

5. Pregled hrvatskih pravopisa

1. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzsko za pòtrebnozt nàrodnih skol = Einleitung zur croatischen Rechtschreibung zum Gebrauche der Nationalschulen im Königreiche Kroatien</i> , Budim (Ofen) 1779. Pretisak: Zagreb 2003. Kodifikacija kajkavskoga pravopisa.
2. <i>Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnieh ucionicah u Kraljevstvu Slavonie</i> , Budim (Ofen) 1779. Pripisan Antunu Mandiću. Pretisak: Osijek 1998. Dostupno na: http://hazu.arhivpro.hr . Kodifikacija slavonskoga pravopisa.
3. <i>Naputchenye vu horvatzko pravopiszanye. Z-pravochtenyem y glaszomerenyem, za potrebnozt narodnih skol Vugerzkoga y Horvatzkoga Orszaga</i> , Budim (Ofen) 1780. Prošireno izdanje <i>Kratkoga navuka</i> iz 1779.
4. <i>Naputchenye za horvatzki prav chteti y pizati</i> , Budim ¹ 1808, ² 1830, ³ 1832. Pretisak: Zabok – Donja Stubica 2004. Izbačen dio na njemačkom jeziku (<i>Kratkoga navuka</i>) pa je to prvi jednojezični hrvatski pravopis.
5. Josip Partaš , <i>Pravopis jezika ilirskoga</i> , Zagreb 1850. Pretisak: Zagreb 2002. Kodifikacija zagrebačkoga (ilirskoga) pravopisa. Zagrebačku ortografiju s više su odjeka od Partaša u zasebnim poglavljima svojih slovnica kodificirali Babukić i Tkalčević.
6. Marcel Kušar , <i>Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)</i> , Dubrovnik 1889. Pretisak: Zagreb 2009.
7. Ivan Broz , <i>Hrvatski pravopis</i> , Zagreb ¹ 1892, ² 1893, Dragutin Boranić (priredio) <i>Dra Ivana Broza Hrvatski pravopis</i> , Zagreb ³ 1904, ⁴ 1906, ⁵ 1911, ⁶ 1915.
8. Milovan Gavazzi , <i>Pravopisni rječnik s pravopisnim pravilima</i> , Zagreb ¹ 1920 (anonimno), ² 1921.
9. Dragutin Boranić , <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> , Zagreb ¹ 1921, ² 1923, ³ 1926, ⁴ 1928, ⁵ 1930, <i>Pravopis hrvatskosrpskoga jezika</i> , Zagreb ⁶ 1934, ⁷ 1937, <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> , Zagreb ⁴ 1940 (<i>sic!</i> , ponovljeno 4. izdanje, tzv. banovinsko), ⁸ 1941, ⁹ 1947, ¹⁰ 1951.
10. Ivan Esih , <i>Hrvatski pravopisni rječnik</i> , Zagreb 1940.
11. Franjo Cipra – Petar Guberina – Kruno Krstić , <i>Hrvatski pravopis</i> , Zagreb 1941. Neobjavljen, odnosno objavljen tek: Zagreb 1998.
12. Adolf Bratoljub Klaić , <i>Koriensko pisanje</i> , Zagreb ¹ 1942, ² 1942.

13. Franjo Cipra – Adolf Bratoljub Klaić (uz suradnju članova Ureda za hrvatski jezik), <i>Hrvatski pravopis</i> , Zagreb 1944. Pretisak: <i>Hrvatski korijenski pravopis</i> , Zagreb 1992.
14. Pravopisna komisija (stilizacija teksta: Ljudevit Jonke – Mihailo Stevanović): <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i> , Zagreb – Novi Sad 1960. Kao rkp. 1958.
15. Pravopisna komisija (prir. Ljudevit Jonke – Mihailo Stevanović), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga jezika. Školsko izdanje</i> , Zagreb – Novi Sad ¹ 1960, ² 1962, ³ 1964, ⁴ 1966, ⁵ 1967, ⁶ 1968, ⁷ 1969, ⁸ 1970.
16. Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš , <i>Hrvatski pravopis</i> , Zagreb ¹ 1971. Zabranjen, pretisci: London 1972, Zagreb 1990, (dotjerano) ² 1994, ³ 1995, ⁴ 1996, (prerađeno) ⁵ 2000, ⁶ 2002, ⁷ 2003, ⁸ 2004, ⁹ 2006.
17. Vladimir Anić – Josip Silić , <i>Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> , Zagreb ¹ 1986, ² 1987, ³ 1990 (1994. povučeno iz distribucije), <i>Pravopis hrvatskoga jezika</i> , Zagreb 2001.
18. Vladimir Anić – Josip Silić , <i>Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> , Zagreb ¹ 1986, ² 1987, ³ 1990 (1994. povučeno iz distribucije), <i>Pravopis hrvatskoga jezika</i> , Zagreb 2001.
19. Slaven Batnožić – Branko Ranilović – Josip Silić , <i>Hrvatski računalni pravopis</i> (uz računalni <i>spelling-checker</i>), Zagreb 1996.
20. <i>Pravopisni priručnik. Dodatak Velikom rječniku hrvatskoga jezika</i> (prir. Ljiljana Jojić), Zagreb 2003.
21. Stjepan Babić – Sanda Ham – Milan Moguš , <i>Hrvatski školski pravopis</i> , Zagreb ¹ 2005, ² 2008.
22. Lada Badurina – Ivan Marković – Krešimir Mićanović , <i>Hrvatski pravopis</i> , Zagreb ¹ 2007, ² 2008.
23. Stjepan Babić – Milan Moguš , <i>Hrvatski pravopis</i> , Zagreb 2010.

6. Zaključak

Nijedan jezik, tako ni hrvatski, ne živi sam po sebi već je osim jezičnim uvjetovan i nacionalnim, religijskim, političkim, kulturnim, zemljopisnim i inojezičnim obilježjima. Hrvatski je jezik bio na raskrsnici geopolitičkih, vjerskih i kulturnih mijena Istoka i Zapada. Kao takav, proživljava suprotnosti zbog činjenice što su jezične sličnosti u nesuglasju s vjerskim i nacionalnim u susjednim područjima (Srbija, Crna gora) ili vjerska identičnost u nesuglasju s jezičnom (Italija, Austrija, Mađarska u Austrougarskoj monarhiji). Priznanjem Republike Hrvatske kao suverene države jača jezična aktivnost.

Vidjeli smo kroz koje je sve promjene prolazio i još uvijek prolazi hrvatski jezik. U oblikovanju hrvatskog književnog jezika sudjelovala su tisućugodišnja nastojanja duhovnog, književnog i uopće života jednog naroda.

Uz goleme prepreke neutabanim i neravnim putovima krčilo se i nezaustavljivo išlo naprijed u stvaranju standardnog hrvatskog jezika koji zadovoljava sve potrebe jedne moderne nacije.

7. Literatura

1. Brozović, Dalibor, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti* u knjizi *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Liber, 1987.
2. Brozović, Dalibor, *Standardni jezik*, MH, 1970.
3. Damjanović, Stjepan, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, MH, Zagreb, 2008.
4. Farkaš, Loretana, *Od Slovoslovnosti slavonske*, Filozofski fakultet u Osijeku, 2010.
5. Hercigonja, Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1994.
6. Hercigonja, Eduard, *Tisućljeće hrvatskog glagoljaštva*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2009.
7. Moguš, Milan, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009.
8. Pranjković, Ivo, *Kronika hrvatskog jezikoslovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
9. Samardžija, Marko, *Hrvatski kao povijesni jezik*, Zaprešić, 2006.
10. Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1990.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Predstandardno razdoblje	
3. 1. Pismenost i književnost srednjovjekovlja	
3. 1. 1. Razdoblje prije pojave latiničnog pisma.....	3
3. 1. 2. Pojava latinice.....	3
3. 1. 3. Prevlast latinice nad ostalim dvama pismima.....	4
3. 2. Jezični izraz u šesnaestom stoljeću.....	5
3. 3. Početak reformi latiničnog pisma.....	6-7
3. 4. Značajne Vitezovićeve reforme.....	8
4. Standardno razdoblje	
4. 1. Druga polovica 18. st. i dio 19. st.....	9
4. 2. Od preporoda do potkraj 19. st.....	10
4. 2. 1. Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña.....	11
4. 2. 2. Otpor Gajevim grafijskim rješenjima.....	12, 13, 14
5. Pregled hrvatskih pravopisa.....	15, 16
6. Zaključak.....	17
7. Literatura.....	18

